

AQRAR SAHƏDƏ SUBSİDİYALAŞMA MALİYYƏ DƏSTƏYİNİN**TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ**Muradov Rahil Cabbar¹**XÜLASƏ**

Tədqiqatın məqsədi - İstehsalçıların daha səmərəli fəaliyyəti üçün əlverişli mühit yaratmağı, yüksək keyfiyyətli və ixrac yönümlü istehsalı stimullaşdırmağı, məhsulların rəqabət qabiliyyətini artırmağa istiqamətlənir. Bu baxımdan tədqiqatın əsas məqsədi subsidiyalaşmanın aqrar sahədə maliyyə dəstəyinin əsas tərkib hissəsi kimi rolunun öyrənilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası - Tədqiqat prosesində müşahidə, iqtisadi statistik, analitik təhlil, sintez, müqayisə və dinamik inkişaf metodlarından istifadə edilmişdir

Tədqiqatın tədbiqi əhəmiyyəti - Aqrar subyektlərin maliyyə resursları ilə təmin olunma səviyyəsi istehsal potensialının inkişafını şərtləndirdiyindən təsərrüfatçılıq fəaliyyəti və maliyyə resurslarına olan tələb arasındakı asılılığa xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu amil, aqrar sahəyə dövlətin maliyyə dəstəyinin, o cümlədən subsidiya mexanizmindən istifadənin zərurliyini təsdiq edir.

Tədqiqatın nəticələri - Bazar münasibətləri şəraitində aqrar sənaye kompleksi sistemində təsərrüfat mexanizminin mahiyyətinin, məzmununun və quruluşunun aşkarlanması və tamamlaması; bazar şəraitində kənd təsərrüfatının inkişafına iqtisadi tənzimləmə və dəstək üzrə yerli və xarici təcrübənin ümumiləşdirməsi; sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatının formalaşması şəraitində bölgədə kənd təsərrüfatının iqtisadi tənzimlənməsinin xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirməsi:

Tədqiqatın elmi yeniliyi - Hazırda maliyyə yardımı ilə yanaşı, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına informasiya, hüquqi, innovasiya, marketing və digər dəstəkləyici tədbirlərə də ehtiyac var. Nəzərə almaq vacibdir ki, bu cür maarifləndirici və təşviqedicili tədbirlər, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin dövlət dəstəyi istiqamətli maliyyə vəsaitlərindən daha səmərəli istifadə etmələrinə əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsir göstərir.

Açar sözlər: maliyyə dəstəyi, subsidiya, kredit, investisiya, tənzimlənmə

Giriş. Kənd təsərrüfatı, özünün spesifik xüsusiyyətlərinə görə daha çox dövlət tənzimlənməsinə məruz qalan və maliyyə dəstəyi tələb edən sahələrdən biridir. Aqrar sahəyə dövlət dəstəyi hər bir ölkənin iqtisadi siyasətinin prioritet istiqamətlərindən hesab olunur. Aqrar iqtisadiyyatın dayanıqlığı və rəqabət qabiliyyətinin yüksək səviyyədə saxlanılması baxımından da dövlət tərəfindən fəal dəstəyə ehtiyac duyulur. Dövlət bu yolla yerli istehsalçıların fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaratmağı, yüksək keyfiyyətli məhsulların istehsalını stimullaşdırmağı, kənd təsərrüfatı məhsullarının və xidmətlərinin həm daxili, həm də xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətini artırmağı özünün prioritetləri kimi müəyyənləşdirir. Kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyi həmçinin, sosial məqsədləri yerinə yetirməyə yönəlir.

Son illər qlobal iqlim dəyişikliklərini təsiri və artan ərzaq problemləri fonunda kənd təsərrüfatında ciddi struktur dəyişiklikləri müşahidə edilməkdədir. Bu isə məhsul istehsalı ilə məşğul olan kənd təsərrüfatı strukturlarında istehsalın tempinin müxtəlif istiqamətlərdə dəyişməsinə səbəb olur.

Hesablamalar nəticəsində məlum olur ki, 2016-2020-ci illər üzrə həm bitkiçilik, həm də heyvandarlıqda istehsalın həcmi ümumən artmışdır. Belə ki, 2016-ci illə müqayisədə 2020-ci ildə dənli və dənli paxlalılar istehsalında 6,3%, kartof istehsalında 14,9%, tərəvəz istehsalında 36,9%, dən üçün günəbaxan istehsalında 43,1%, meyvə və giləmeyvə istehsalında 28,4%, üzüm istehsalında isə 52,4% artım, bostan məhsulları istehsalında 3,6%, şəkər cugunduru istehsalında 25,2% azalma baş vermişdir.

¹Rahil Muradov, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, email: rahil.muradov@adau.edu.az

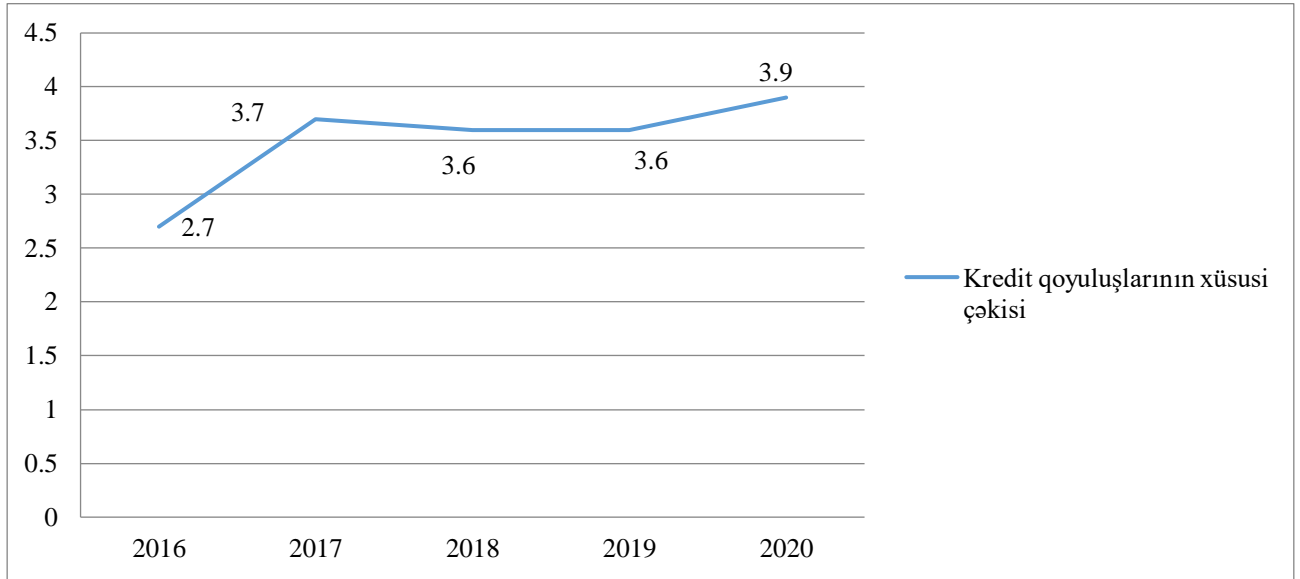

Müqayisə olunan dövrdə cəmi ət istehsalı 14,5%, o cümlədən mal əti istehsalı 9,2%, qoyun əti istehsalı 15,7%, quş əti istehsalı 20,8%, süd istehsalı 9,1%, yumurta istehsalı 18,4% artmışdır.

Məlumdur ki, istehsalın səviyyəsi bazara təklif olunan məhsulların həcminə birbaşa təsir edir. Bu baxımdan son 5 ildə pərakəndə ticarət dövriyyəsinə nəzər saldıqda bütün məhsul növləri üzrə artım baş verdiyini görmək olar. Belə ki, 2016-cı illə müqayisədə 2020-ci ildə pərakəndə ticarət dövriyyəsi meyvələrdə 36,7%, kartofda 41,8%, tərəvəzdə 2,3 dəfə, ət məhsulunda 50,1%, ev quşlarının ətində 43,8%, ət və quş əti məhsullarında 49,7%, süd və süd məhsullarında 42,4%, yumurtada 18,5%, digər qruplara daxil edilməyən kənd təsərrüfatı xammalında 50,6% artım qeyd alınmışdır [5].

Araşdırmalara əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin istehsal potensialının və bu sahə məhsullarına səmərəli tələbi şərtləndirən əhalinin real gəlirlərinin mövcud səviyyəsi, istehsalın və kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının səmərəliliyini şərtləndirən başlıca amillərdir. Bu baxımdan kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının inkişaf tendensiyası əkin sahələrinin dinamikasında, əmək resurslarının sayında, maddi-texniki resurslarla təmin olunmada və maliyyə vəziyyətində baş verən dəyişikliklərin nəticələrini ehtiva edir. Əslində istehsal potensialı təsərrüfatçılıq fəaliyyətinin maliyyə nəticələrini və bununla bağlı maliyyə resurslarına olan tələbi formalaşdırdığından onlar arasındakı asılılığa xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu amil eyni zamanda müəssisələrin rəqabətə davamlılığını və rəqabət üstünlüklərini şərtləndirir. Deməli, kifayət qədər maliyyə resursuna malik olmayan subyektlər digər təsərrüfat formaları ilə rəqabət apara bilmədiklərindən onlara dövlət dəstəyi zərurətə çevrilir (Əlibəyov , 2014). Təbiidir ki, belə şərtlər daxilində müvafiq dövlət dəstəyi olmadan kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olan subyektlərin dayanıqlı inkişafı təmin edilə bilməz.

Təcrübədə aqrar sahəyə dövlətin maliyyə dəstəyinin əsas istiqamətlərindən biri subsidiyalar hesab edilir və bu mexanizm büdcədən subsidiyaların verilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Hazırda aqrar sahəyə yönəldilən subsidiyalar həm məhsula, həm də əkin sahəsinə görə verilir. Qeyd etmək lazımdır ki, subsidiyaların müəyyənləşdirilməsi istehsal sahələrinin və subyektlərin maliyyə vəziyyəti ilə bilavasitə əlaqədardır. Bu baxımdan aqrar sahəyə kredit qoyuluşlarının dinamikasına nəzər saldıqda məlum olur ki, son illər iqtisadiyyata kredit qoyuluşlarında kənd təsərrüfatının xüsusi çəkisi ümumən artmışdır. Belə ki, 2016-cı ildə bu göstərici 2,7%, 2017-ci ildə 3,7%, 2018-2019-cu illərdə 3,6%, 2020-ci ildə 3,9% təşkil etmişdir [qrafik 1]. İqtisadiyyata kredit qoyuluşlarında kənd təsərrüfatının xüsusi çəkisinin artmasını kreditlərə əlçatanlığın yaxşılaşdırılması baxımından müsbət amil kimi qiymətləndirmək olar.

Qrafik 1. İqtisadiyata kredit qoyuluşlarında kənd təsərrüfatının xüsusi çəkisi, %-lə.

Kredit məbləğinin artmasını kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə vəziyyəti baxımından araşdırdıqda isə kredit resurslarına tələbatın artmasını müsbət hal kimi qiymətləndirmək düzgün olmaz. Deməli, belə vəziyyət öz növbəsində dövlətin maliyyə dəstəyini şərtləndirən başlıca amil kimi çıxış edir.

Cədvəl 1.

2020-ci ild aqrar sahəyə yönəldilən subsidiyalar

Subsidiyanın növü	Əhatə etdiyi rayonlar	Subsidiya alan fermerlərin sayı, nəfərlə	Təhvil verilən məhsul, min tonla	Subsidiyanın məbləği, min manatla	Ümumi yekunda payı, faizlə
Əkin subsidiyası (2019-cu ilin payızında və 2020-ci ilin yazında aparılan əkinlərə görə)					
Becərilən əkinlərə və çoxillik əkmələrə görə verilir	Respublika üzrə	409 141	-	232 935,93	83,9
Məhsula görə subsidiya					
Pambığa görə	23 rayon üzrə	16 683	283,62	28 361,54	10,2
Tütünə görə	12 rayon üzrə	453	Quru tütün: 2,44Yaş tütün: 21,29	228,6	0,1
Şəkər çuğunduru	17 rayon üzrə	169	187,38	749,5	0,3
Heyvan subsidiyası					

Süni mayalanma yolu ilə alınmış buzova görə verilir	Respublika üzrə	44 433	83 895 baş buzova görə	8 389,5	3,0
Barama subsidiyası					
Barama emalı və ipək istehsalı müəssisələrinə təhvil verilən yaş baramaya görə verilir	Respublika üzrə	4 955	431, 58	2157,91	0,8
Arı subsidiyası					
Hər bir arı ailəsinə görə verilir	Respublika üzrə	22 287	501.718 arı ailəsinə görə	5017,18	1.8
CƏMİ:		498 121		277840,2	100,0

Aqrar sahəyə yönəldilən subsidiyalarla bağlı məlumatlar göstərir ki, 2020-ci ildə respublika üzrə istehsalçılara cəmi 277840,2 min man. subsidiya ödənilmişdir. Becərilən əkinlərə və çoxillik əkmələrə görə 409 141 nəfərə 232 935,93 min man. məbləğində subsidiya verilmişdir. Becərilən əkinlərə və çoxillik əkmələrə görə subsidiyaların ümumi subsidiyaların tərkibində xüsusi çəkisi 83,9% təşkil etmişdir. Məhsula görə subsidiyaların məbləği pambıqçılıqda 28 361,54 min man., tütünçülükdə 228,6 min man., şəkər çuğundurunda 749,5 min man., süni mayalanma yolu ilə alınmış buzova görə 8 389,5 min man., barama emalı və ipək istehsalı müəssisələrinə təhvil verilən yaş baramaya görə 2157,91 min man., hər bir arı ailəsinə görə 5017,18 min man. təşkil etmişdir. Ümumi subsidiyaların tərkibində becərilən əkinlər, çoxillik əkmələr və pambıqçılıq daha yüksək xüsusi çəkisiyə sahib olmuşdur. Məhsullara görə ödənilən subsidiyalar rayonların sayı baxımından aşağıdakı kimi bölüşdürülmüşdür: pambığa görə 23 rayon, tütünə görə 12 rayon, şəkər çuğunduru 17 rayon [cədvəl 1].

Aqrar Subsidiya Şurasının qərarı ilə 2021-2022-ci il istehsal mövsümündə taxıl əkinlərinin hər hektarına görə, fermerlərə 210 manat subsidiya ödənilməsi həyata keçirilir. Ödənilən bu subsidiyalar 300 min hektara yaxın əkin sahəsini əhatə edir [5]. Ümumiyyətlə büdcədən subsidiya şəklində ayrılan maliyyə dəstəyinin əsas növlərinə daxildir: kredit təşkilatlarından alınmış investisiya kreditləri üzrə faizlərin ödənilməsi üçün subsidiyalar; kredit xərclərinin müəyyən hissəsinin ödənilməsi üçün subsidiyalar; bitkiçilik və heyvandarlığa dəstək subsidiyaları; konkret sahələr üçün nəzərdə tutulan subsidiyalar; elit toxumçuluğa maliyyə dəstəyi, toxumların alınması, sığorta ödənişlərinin bir hissəsinin ödənilməsi və s. (Голубина, 2014)

Araşdırmalar göstərir ki, son illər aqrar sahəyə yönəldilən subsidiyaların məbləğinin artmasına baxmayaraq hələ də kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların müəyyən qisminin maliyyə vəziyyəti qənaətbəxş deyil. Məlumdur ki, maliyyə potensialının yaxşılaşması istehsal olunan məhsulların rəqabət qabiliyyətini təmin etmək üçün də ilkin şərtidir.

Bu problemi həll etmək üçün, ilk növbədə, aqrar sahəyə dövlət dəstəyinin kompleks xarakterinə keçmək, idarəetmənin bütün səviyyələrində müasir texnologiyalardan istifadə etmək, büdcə yardımlarının regionlar və sahələr daxilində diferensiaslaşdırılmasını azaltmaq zəruri məsələlərdən hesab oluna bilər (Градинарова, 2012). Hazırda maliyyə yardımı ilə yanaşı, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına informasiya, hüquqi, innovasiya, marketing və digər dəstəkləyici tədbirlərə də ehtiyac var. Nəzərə almaq vacibdir ki, bu cür maarifləndirici

və təşviqedicə tədbirlər, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin dövlət dəstəyi istiqamətli maliyyə vəsaitlərindən daha səmərəli istifadə etmələrinə əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsir göstərir.

Beləliklə, təhlillərə əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, subsidiyalar təbii-iqlim, iqtisadi və hüquqi risklər şəraitində aqrar sahənin inkişafına və təsərrüfatçılıq subyektlərinin fəaliyyətinə dövlət müdaxiləsinin ən təsirli vasitələrindən biridir.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Əlibəyov N.V. Təsərrüfat subyektlərinin səmərəli fəaliyyətinin iqtisadi mexanizmi (monoqrafiya). Bakı nəş, 2014 s. 165-168.
2. Градинарова Д.Е. Совершенствование государственной поддержки сельского хозяйства региона в современных условиях. ФГБОУ ВПО Ставропольский государственный аграрный университет, 2012.
3. Голубина Ж.И. Анализ количественных и качественных параметров государственной поддержки аграрного сектора на современном этапе // Аудит и финансовый анализ. 2011.
4. www.stat.gov.az
5. <https://agro.gov.az>

Subsidization of financial support as the constituent in the agricultural sector

SUMMARY

The purpose of the research - It is aimed at creating favorable conditions for more efficient activities of manufacturers, stimulating the production of high-quality and export-oriented products, and increasing the competitiveness of products. In this regard, the main goal of the study is to study the role of subsidies as the main component of financial support in the agro-industrial complex.

The methodology of the research - The theoretical and methodological basis of the study is the scientific and theoretical concepts of the classical and neoclassical schools of the world, decrees and orders of the President of the Republic of Azerbaijan on the development and regulation of the national economy, legislative acts adopted by the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan in this area, the work of foreign and republican economists.

The practical importance of the research - Since the level of financial resources of agricultural entities determines the development of productive potential, special attention should be paid to the relationship between economic activity and the need for financial resources. This factor confirms the need for state financial support for the agricultural sector, including through the use of a subsidy mechanism.

The results of the research - Identification and clarification of the essence, content and structure of the economic mechanism in the system of the agro-industrial complex in the conditions of market relations; generalization of domestic and foreign experience of economic regulation and support for the development of agriculture in market conditions; determination of the features of economic regulation of agriculture in the region in the conditions of the formation of a socially oriented market economy.

The scientific novelty of research - Currently, in addition to financial assistance, agricultural producers need information, legal, innovative, marketing and other support measures. It is important to take into account that such educational and promotional activities have a significant positive impact on the more efficient use of financial resources of state support by agricultural enterprises.

Keywords: financial support, subsidy, credit, investment, regulation

СУБСИДИРОВАНИЕ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ

РЕЗЮМЕ

Цель исследования - Он направлен на создание благоприятных условий для более эффективной деятельности производителей, стимулирование производства качественной и экспортоориентированной продукции, повышение конкурентоспособности продукции. В связи с этим основной целью исследования является изучение роли субсидирования как основного компонента финансовой поддержки в агропромышленном комплексе.

Методология исследования - В процессе исследования использовались методы наблюдения, экономической статистики, аналитического анализа, синтеза, сравнения и динамического развития.

Важность исследовательского приложения - поскольку уровень финансовых ресурсов сельскохозяйственных субъектов определяет развитие производственного потенциала, особое внимание следует обратить на зависимость между экономической активностью и потребностью в финансовых ресурсах. Этот фактор подтверждает необходимость государственной финансовой поддержки аграрного сектора, в том числе с использованием механизма субсидирования.

Результаты исследования - выявление и уточнение сущности, содержания и структуры хозяйственного механизма в системе агропромышленного комплекса в условиях рыночных отношений; обобщение отечественного и зарубежного опыта экономического регулирования и поддержки развития сельского хозяйства в рыночных условиях; определение особенностей экономического регулирования сельского хозяйства региона в условиях формирования социально ориентированной рыночной экономики.

Научная новизна исследования - В настоящее время помимо финансовой помощи сельхозпроизводителям необходимы информационные, правовые, инновационные, маркетинговые и другие меры поддержки. Важно учитывать, что подобные воспитательно-пропагандистские мероприятия оказывают существенное положительное влияние на более эффективное использование сельскохозяйственными предприятиями финансовых ресурсов государственной поддержки.

Ключевые слова: финансовая поддержка, субсидия, кредит, инвестиции, регулирование